

ОБРАЗОВАНИЕТО НА ВЪЗРАСТНИТЕ В БЪЛГАРИЯ

Вяра Гюрова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията представя историческите стъпки на зараждането и развитието на образованието на възрастните по българските земи. Очертани са възможностите за българите да учат в различни исторически етапи и в най-ново време.

Keywords: adult education, system of adult education, educational policy, lifelong learning

Опити за реализиране на образование на възрастните по нашите земи е имало в най-далечни времена. Например в резултат от покръстването на българите (през 865 г.) започва силен натиск от страна на Византия за оказване на влияние върху българското население. В страната навлизат свещеници, проповедници, мисионери, които на практика реализират неформално и инцидентно образование с възрастното население. По същото време в страната се разпространяват ереси, които водят своя просветителска дейност (тип „учебни кръгове“).

От този период датират и по-организирани образователни дейности с възрастни. Историците ги свързват с първото българско училище – Охридската школа, създадена през 886 г. от Климент – ученика на Кирил и Методий. Към школата имало вечерно училище за възрастни, където те получавали ценни практически знания в областта на земеделието и занаятчийството. При обикалянето му из енориите Климент провеждал практически беседи с населението, които съдържали полезни за живота им знания (Петров, Атанасова, 1999: 80). Така на практика той реализирал неформално и информално образование на възрастните.

По времето на феодализма (X век) към храмовете и манастирите действат училища за подготовка на свещенослужители. С най-голямо значение от това време е Рилската школа, в която възрастните, които се обучавали за свещеници, били повече от децата в килийното училище. „Тук по времето на Иван Рилски са се учили 66 души, които търсели в аскетизма, Христовото учение и църковните книги морална сила и упование срещу „развихрените страсти, проявявани от високопоставени светски и духовни лица“ (Чакъров, 1948: 90). Образователният идеал на Рилската школа е добродетелният християнин, а

най-важното средство за формирането му – „добродетелният живот в братското общежитие“, каквото било училището на Рилския манастир (пак там).

Богомилското движение през X и XI в. също разпространява своето учение чрез беседи. Според Д. Мишев българските богомили имали училище във всяка община. Но според Н. Чакъров това би било вярно само ако се приеме като училище „място за учене, където едни учат други да четат и пишат“ (пак там, с. 104). П. Нойков ги нарича „тайни кръжоци“ и „тайни частни училища“. Формата на обучение била устна (разговорна).

През Второто българско царство в България съществували елементарни и „по-високи“ манастирски училища, в които се подготвяли бъдещите висши църковни служители и защитници на християнството от други секти и религии, както и учители, които сами по-късно откривали училища. Тези училища се наричали „колегии“ и се създавали от видни църковни служители (Теодосий Търновски, Патриарх Евтимий и др.). Търновската книжовна школа на Патриарх Евтимий имала претенциите на основателя си да се превърне в „същинска академия на българската книжовна и богословска мисъл, подобно на Зографския манастир на Атон и множество гръцки манастири“ (Чакъров, 1948: 126).

По време на турското робство (XIV–XVIII век) българите се ползват с различна степен на свобода на вяра и образование. Продължавали да съществуват манастирските училища, където се подготвяли бъдещите селски свещеници. Интересна форма на „неформално/информално образование“ представлявали учителските събори. Като инициатор на тези събори се смята Петко Р. Славейков. Те са подкрепяни и от Христо Ботев. Според него съборите са форма за обмен на мисли и идеи, за разискване на методи на обучение, за достигане до „най-доброто“ и „най-практичното“. Първият такъв събор се провежда през 1868 г. в Стара Загора. (Петров, Атанасова, 1999: 79).

Още преди Освобождението у нас се откриват първите неделни (взаимни) училища (мъжки и женски) за ограмотяване и общо образование на възрастни. Статия, публикувана в сп. „Училище“ през 1870 г., ги представя като „едно безкрайно благодение“ към народа, който показва невероятна „ревност“ (жажда) към знанието. Обучават ги младежи от читалището, които влизат в ролята на учители. (Петров, Атанасова, 1999: 80).

Освобождението на България от турско робство дава тласък на развитието на образованието по българските земи (Княжество България и Източна Румелия). Действат и се разкриват нови първоначални, второстепенни, технически, нормални (педагогически) и висши училища. Първият законодателен акт за образованието на Княжество България – „Привременният устав за народните училища“ на М. Дринов (1878 г.) – предвижда по-възрастни лица да могат да получат начално образование в неделни и вечерни училища.

В Източна Румелия също се разкриват вечерни и празнични училища (*Сборник от закони..., 1884, с. 129*) за напълно неграмотни, за завършили на-

чално училище и за допълнително образование (под формата на „уроци“ и „сказки“) на напуснали началното училище, без да го завършат. Устройството на такива училища се уреждало с „особен правилник“ (пак там, с. 118).

Всяка година в Източна Румелия през лятната ваканция се откривали временни педагогически курсове за начални учители с цел допълнителна квалификация. Различни религиозни общества също можели да разкриват временни педагогически курсове, като за целта трябвало да получат разрешение от директора на народното просвещение до 15 дни преди откриването на курса (пак там, с. 110).

Учителите от Източна Румелия били длъжни да участват в „учителски съборове“ (вид методически конференции/съвещания), които се организирали поне два пъти годишно от околийския училищен инспектор и продължавали до 3 дни. Инспекторът можел да организира и други форми за квалификация на „слаби учители“, като четене на допълнителна педагогическа литература, практикуване (преподаване на различни учебни предмети за начално образование), писмено разработване на педагогически въпроси и др. (пак там, с. 115–117).

Началото на формалното образование за възрастни в Княжество България се поставя с откриването на двугодишния педагогически курс (висше училище) през 1888 г., който прераства в университет. Разкриват се и т.нар. допълнителни – вечерни и неделни (празнични) – училища. В различни градове на страната се разкриват практически курсове – например курс по ръчна работа в Казанлък (ДВ, бр. 141 от 1 юли 1897 г.), практически курсове по гимнастика (ДВ, бр. 111 от 30 май 1898 г.) и др. Много младежи и девойки, които работели в занаятчийски работилници, вечерно време посещавали допълнителни занаятчийски училища. Първото такова училище се открива във Варна от Търговската индустриална камара.

По-късно, в началото на XX в., към тригодишната прогимназия започнали да се разкриват двугодишни практически курсове по земеделие, индустрия и търговия (за младежи) и по домашна икономика и ръкоделие за девойки. Създават се и специални институти за подготовка на прогимназиални учители. Със закона на Н. Мушанов (1909 г.) общините се задължават да разкриват допълнителни дневни, вечерни и празнични курсове, които са задължителни за всички, незавършили основно училище.

Законът на Омарчевски (1921 г.) постановява в общините, където липсва прогимназия, да се разкриват съкратени дневни, вечерни и празнични курсове на това ниво, след завършването на които младежите могат да продължат обучението си в професионални или средни общообразователни училища. Законът укрепва формалното образование за възрастни чрез следните промени:

- висшите педагогически курсове прерастват в учителски институти;
- музикалното и художествено-индустриалното училище прерастват съответно в музикална и художествена академия;

– в университета се разкриват три нови факултета – богословски, агрономически и ветеринарен.

Няколко години по-късно Свободният университет по политически и стопански науки е признат като юридическо лице (ДВ, бр. 34 от 15 май 1924 г.). А през април 1938 г. се появява и Наредба-закон за частните висши училища (ДВ, бр. 80, 12 април 1938).

Със Закона за търговското и промишленото образование (1924 г.) се създават средни, практически и допълнителни професионални училища. Допълнителното професионално образование, което води началото си от вечерните и неделните курсове от края на XIX и началото на XX век, има за цел да даде възможност на работници и служители без професионално или средно образование (гимназия) да се усъвършенстват в конкретни професии. По-късно то получава задачата да дава не само професионална, „но и по-висока образованост от тази, която се получава в основното училище“ (Петров, Атанасова, 1999: 85).

През първата половина на XX век (до 1944 г.) се полагат специални грижи и за подготовка и квалификация на учителите. Поради недостиг на такива кадри се провеждали специални „ваканционни курсове“ по педагогия и училищно законодателство (*Сборникъ на действащите закони...*, 1936):

– за учители с 1-годишен стаж, но без учителска квалификация (завършили гимназия, земеделско училище или духовна семинария);

– за завършили средно образование и следвали поне 4 семестъра във физико-математически или историко-филологически факултет; учили в чужбина или издържали първи университетски изпит; с една година стаж в прогимназия или средно училище и издържан изпит по група предмети на учителски институт;

– специални подготвителни курсове за учители по физическо възпитание – за завършили военно училище, в т.ч. офицери.

За допълнителна квалификация на учителите в годините до 9.IX.1944 г. се организирали „временни курсове“, свиквали се училищни събори, субсидирало се участие в учителски конференции, както и гостуване на пътуващи лектори. На добри учители се предлагала и специализация в чужбина или специализация в научни институти в Царство България (*Сборникъ на действащите...*, 1936, с. 40).

В годините на социализма образованието се ползва от сериозното внимание и грижа на управляващите с цел издигане на образователното равнище на народа и работническата класа. Неслучайно сред първите решения на властта е разкриването на вечерни средни училища и задочно обучение (от 1949 г.), което се регламентира със Закона за народната просвета (1948 г.) и Правилника за народните и вечерните гимназии (1946 г.). Всъщност още в първите дни след деветосептемврийския преврат от 1944 г. към някои училища се откриват

вечерни курсове, които прерастват във вечерни училища. Първите вечерни училища са общообразователни (прогимназии и гимназии), последвани от вечерни и задочни професионални училища и техникуми. И тъй като са работещи, за възрастните учащи били предвидени редица привилегии – ползването на допълнителен отпуск, намален работен ден, възможност за записване в университет с предимство.

През 1972 г. се въвежда единна система за подготовка, преподаване и повишаване на квалификацията на работниците, в резултат на което към поголемите предприятия се разкриват професионални учебни центрове (ПУЦ), а към много общообразователни и професионални училища – заводски паралелки. Създава се Център за професионална подготовка на работниците (1977 г.), който, заедно със съществуващия Научноизследователски институт по труда, започва да осъществява научноинформационно и методическо осигуряване на тогавашното продължаващо образование.

Сред нормативните документи с важно значение за развитието на образованието на възрастните в годините на социализма са (*Сборник от нормативни документи...*, 1984; *Сборник нормативни документи...*, 1973; *Вечерно и задочно обучение...*, 1980):

- Закон за народната просвета (1948 г.);
- Правилник за народните вечерни гимназии (1946 г.);
- Правилник за задочно обучение на учители в СУ „Кл. Охридски“ (1949 г.);
- Наредба № 0-5 на МНП за прием на ученици в професионалните и техническите училища (1966 г.), в т.ч. във вечерните и сменните;
- Правилник за устройство и ръководство на курсове за специализация и усъвършенстване на специалисти с висше образование (1970 г.);
- Правилник за курсовете, школите и частните уроци (1971);
- Правилник за заводските паралелки (1975);
- наредби за придобиване на клас-квалификация от учителите;
- Постановление на Министерски съвет за отпускане на стипендии на учещи майки, независимо от доходите и успеха им (1974 г.);
- Постановление на Министерски съвет за следдипломна квалификация на кадри със средно специално и полувисше образование (1975 г.).

Както и:

- наредби за отпускане на стипендии на студенти;
- наредби за организиране на кандидатстудентски курсове към ВУЗ;
- наредби за придобиване на правоспособност по различни специалности или за преквалификация на работници от производството;
- наредби за прием на студенти в полувисши и висши учебни заведения;
- решения на конгреси и пленуми на ЦК на БКП – например на Февруарски пленум (1985) и на Януарски пленум (1986) за подготовка и квалификация на кадри за структуроопределящи отрасли на икономиката.

Комунистическите правителства на практика контролират всички образователни инициативи в сферата на образованието, в т.ч. на образованието на възрастните, и ограничават по всякакъв начин частните инициативи. Но това се променя с политическите промени в България от 1989 г. В условията на зараждаща се демокрация се разраства пазарът на образователни услуги за възрастни. Проблемът е, че голяма част от предлаганите курсове са срещу заплащане. А в условията на криза и безработица много възрастни не могат да си го позволят.

По-голяма грижа се полага за безработните в страната, като им се дава възможност да участват в безплатни (за тях) курсове за придобиване на нова професия, таксите на които се заплащат чрез ваучъри за обучение на безработни. Увеличават се и предлаганите в рамките на различни проекти курсове, както и възможностите за образование за и през свободното време.

В условията на политическите промени в България след 1989 г. секторът на образование за възрастни се разрасна неимоверно. Появиха се много частни институции (и инициативи). Възможности за достъп до полезни знания предоставят и множество програми и проекти с локален, национален или международен характер.

В годините на прехода у нас дългосрочни или краткосрочни курсове, семинари, работни групи с учебна цел и пр. (както общообразователни, така и професионални) се предлагат от:

– **Традиционните учебни заведения**

Те са основни, средни и висши. Предлагат редовно, вечерно, заочно, дистанционно обучение за възрастни. В основните и средните училища за това се грижат специални отдели. Висшите учебни заведения са институции за формално образование на възрастни, тъй като студентите са пълнолетни и следователно – възрастни учащи, но в някои от тях има и специализирани отдели за продължаващо обучение на възрастни (например центрове за следдипломно, продължаващо и/или непрекъснато образование/обучение). Традиционно с квалификационна дейност в университетите се занимават отделите „Следдипломна квалификация“ (СДК), както и отделните факултети.

– **Центрове за професионално обучение на възрастни (ЦПО)**

Съгласно Чл. 20. от Закона за професионалното образование и обучение Центровете за професионално обучение (ЦПО) осъществяват професионално обучение¹⁾ на лица, навършили 16 години. В края на 2008 г. у нас са регистрирани около 500 такива центъра. Съгласно Чл. 22(1) от Закона за професионалното образование и обучение центровете могат да бъдат държавни, общински или частни, български с чуждестранно участие и чуждестранни. Те предлагат обучение по професии и по част от различни професии. Европейски тип професионално обучение на възрастни предлагат трите българо-германски про-

фесионални учебни центъра в Стара Загора, Плевен и Пазарджик. В проект е разкриването на още два такива центъра.

– Национални и регионални браншови центрове за професионално обучение

Такива центрове съществуват например към системата на Българската търговско-промишлена палата, Стопанската камара, Сметната палата и др. Те са специфичен вид институции за обучение на възрастни, съчетаващи характеристиките на ЦПО с тези на вътрешнофирмените центрове.

– Вътрешнофирмени (вътрешноинституционални) центрове за образование на възрастни

Създават се с цел подготовка и поддържане на квалификацията на собствения персонал на фирмата, предприятието, банката, търговската верига и пр. Програми-те им могат да включват курсове с широк спектър или специализирани курсове.

– Частни фирми (и школи) за образователни услуги

В условията на демократични промени именно тези фирми допринесоха за невероятното разнообразие на пазара на образователни услуги. Във всеки вестник могат да се открият обяви на езикови школи, образователни центрове за компютърни, бизнес и др. курсове. Много популярни са и фирми (обикновено регистрирани като консултантски), които предлагат обучение на персонала по поръчка на работодатели – т.нар. „фирмени обучения“.

– Синдикални учебни центрове

Почти всички големи синдикати в България имат своите образователни програми и центрове. Те предлагат курсове не само за подготовка на синдикални лидери, но и свързани с професионалната квалификация на членовете на синдиката, компютърно обучение, езикови курсове, „обучения“ (тренинги, семинари) за усвояване на социални умения и пр.

– Неправителствени организации

Почти няма неправителствена организация (особено с идеална цел), която да не предлага обучение на своите клиенти в областта, която е предмет на нейната дейност. Много често тези обучения са в рамките на проекти, финансирани по международни програми. Има специализирани асоциации и сдружения, които се занимават основно с образователна дейност – например дружествата „Знание“ (разпространени в цялата страна), Дружествата за разпространение на знания „мисъл“ (също разпространени в цялата страна), Федерация на научно-техническите съюзи, Център за образование и демокрация (Пловдив), дружество „Знам и мога“ (Стара Загора), Дружество ФАР – за образование на младежи и медийна политика (Бургас) и др. Други неправителствени организации се явяват посредници или изпълнители по образователни програми, както и инициатори и организатори на курсове по собствена инициатива.

– Чуждестранни организации (или представители на международни организации)

В годините на прехода много чуждестранни организации с представителство в България започват да предлагат курсове (обучения), най-често в рамките на международни проекти (British Council, Save the children, Гьоте институт, Френският културен институт, Бюрото на германската консултантска фирма ГОПА – представител на ГОПА-Консултанс Германия, Институтът за международно сътрудничество към Сдружението на германските народни университети, който има основната заслуга за организирането от началото на новия век на инициативата „Дни на ученето през целия живот“, австрийската фирма „K•Education – Бюро по проекти София“, която реализира културна спогодба с Австрия. Фирмата представлява федералното министерство на образованието и КултурКонтакт–Австрия и в периода 1993–2004 г. инициира и реализира около 300 квалификационни семинара с участието на 5000 учители по икономика и туризъм) и др.

– **Читалища**

От предимно обслужващи деца, в годините на прехода читалищата в България започват да предлагат курсове и за възрастни по чужди езици, компютърна грамотност, счетоводство, както и традиционните школи по изкуствата и др.

– **Бюра по труда**

Дирекциите „Бюро по труда“ са териториални поделения към Главна дирекция „Услуги по заетостта“ на Агенцията по заетостта. Те са по-скоро в ролята на посредник между обучаващи институции и безработни, нуждаещи се от допълнителна квалификация и преквалификация, на които предоставят: информация за програми и мерки за заетост и обучение; професионално и мотивационно обучение; стипендия (ваучъри) за обучение за придобиване на квалификация. Освен това бюрата по труда участват в проучването на потребностите от обучение, както и в разработването и реализирането на национални, браншови, регионални и местни програми за заетост и за обучение, включително на рискови групи на пазара на труда.

– **Радио и телевизии**

Техният принос е към информалното (самостоятелно организирано от учащите) образование на възрастни, тъй като не се проследява колко хора слушат и гледат както специализираните образователни програми, така и останалите предавания и програми, които чрез информацията, която предлагат, на практика реализират образователен ефект. Никой не отчита и какво точно са научили учащите от тези предавания и програми. За да докажат, че са научили нещо, „учащите“ трябва да валидират своите знания, като се явят на изпит пред друга институция, предлагаща образователни услуги (университети, езикови центрове и школи), за да получат документ за владеење на определени знания и умения (например езикови).

У нас Конституцията узаконява правото на всички граждани на образование в чл. 53 (1): „Всеки има право на образование“ (*Конституция ..., 1992*).

Възрастните имат достъп до всички форми и институции за формално и неформално образование.

Но образованието на възрастните не се приема за подсистема на образованието в България, нито е обособено като самостоятелна система. *На практика система за образование на възрастните в България няма. Има институции и инициативи, но те не са координирани и синхронизирани.* Вероятно поради това липсва цялостен закон, който да регламентира всички видове и сфери на образованието на възрастните, в т.ч. формите за образование на възрастните през свободното време. Нормативно по-добре са осигурени професионалното образование, квалификацията и преквалификацията на безработните и работещите възрастни, както и висшето образование.

Законите за формално образование (училищно и университетско) регламентират и формалното образование на възрастните, както и правомощията на органите за управление в средното и висшето образование. Така например:

– *Законът за народната просвета и подготвяният нов Закон за предучилищното и училищното образование* определят принципите, организацията, държавните образователни изисквания, правата и задълженията на участниците в образователната дейност и органите на управление и по този начин определят и условията за формално общо училищно образование на възрастни.

– *Законът за професионалното образование и обучение* конкретизира рамковите програми, по които могат да се учат лица, напуснали училище след навършването на 16 години²⁾, принципите, съдържанието, формите, начините на образование и квалификация, начините на завършване и документите за формално и неформално професионално образование и обучение на децата и възрастните.

Законът за висшето образование определя условията за прием и обучение в (под)системата за висше образование.

По отношение на *неформалното образование на възрастните* значение имат: Законът за насърчаване на заетостта и правилникът за неговото прилагане (който третира и въпроса за квалификационната дейност с безработни); Законът за признаване на професионалните квалификации (получени в чужбина), (*Закон за насърчаване на заетостта, 2001; Закон за признаване на професионалните квалификации, 2010*), годишните планове по заетостта, както и Законът за интеграция на хората с увреждания, 2004 (*Закон за интеграция на хората с увреждания, 2004*).

Що се отнася до последния закон, в България има разбиране на всички равнища, че интеграцията на тези хора би била по-лесна чрез включването им в различни образователни дейности, т.е. чрез „образование и професионално обучение“ (*Закон за интеграция на хората с увреждания, 2004, чл. 4*). Съгласно чл. 19 на Закона, „лицата, получили увреждане след 16-годишна възраст, имат право на допълнително безплатно обучение по програми за

общообразователно и професионално образование и обучение за възрастни, както и на начална рехабилитация по специфични програми за формиране на основни умения“. Чл. 20 регламентира улесненията, които висшите училища трябва да осигурят на студентите с увреждания, а чл. 21 – доставчиците на образователни услуги (на професионално обучение) за тази категория възрастни учащи.

Все още има какво да се желае в сферата на законодателството. Както става ясно от цитираните закони, в момента обект на по-сериозно законодателно внимание е формалното (висшето) образование и професионалното образование и обучение. Липсва общ закон за образованието на възрастните, който да регламентира многото частни инициативи по отношение на предлагането на образователни услуги и издаването на документи.

Липсва и специализиран орган на национално равнище, който да координира и контролира случващото се в сектора. Създаването на специализиран отдел или дирекция за образование на възрастните в МОН би улеснило политиката по отношение на този важен и пренебрегван дял на образованието.

Когато (или ако) на национално равнище се създаде такъв управленски орган, той би трябвало:

- да планира националната политика в сферата на образованието на възрастните, в т.ч. за подготовката на андрагози и мениджъри за системата на образование на възрастните, като за целта осъществява перманентни контакти с висшите учебни заведения;

- да разработва закони (и други нормативни документи) стратегии и програми, касаещи организацията и управлението на системата и институциите за образование на възрастните;

- да организира национални събития (като „Дни/седмица на ученето през целия живот“), националнозначими форуми, на които да си дават среща работодатели и представители на сферата на образованието на възрастните, да се популяризира националната политика в сферата на образованието на възрастните, да се отчитат националнозначими резултати;

- да поддържа връзка с представителите на страната в различните комитети и подкомитети на международно равнище, които имат отношение към политиката в сектора образование на възрастните;

- да ръководи и координира работата по проекти с национален обхват и значение за образованието на възрастните, финансирани от международни програми и национални ресурси;

- да контролира изпълнението на националнозначимите планове и стратегии, отнасящи се до образованието на възрастните като цяло и до важни негови аспекти.

По-конкретно отделът (дирекцията) по образование на възрастните би могъл да реализира следните управленски задачи:

- стратегическо, тактическо и оперативно управление на системата за образованието на възрастните;
- разработване на „работещи“ съвременни стратегии и политики, гарантиращи ефективното функциониране на системата за образование на възрастните;
- разработване на политика и система за валидиране на самостоятелно придобити компетентности от възрастните;
- разработване на адекватно съвременно законодателство, улесняващо реализирането на световните приоритети (стратегии и тенденции) за учене през целия живот и разпространяно върху живота учене;
- разработване на форми за финансиране на образователни дейности с възрастни учащи;
- проучване на потребностите на пазара на образователни услуги за възрастни в съответствие със съвременните приоритети и тенденции;
- проучване на потребностите на пазара на труда с цел организиране и подпомагане на образователни услуги за възрастни;
- осигуряване на гъвкавост и достъпност на системата за образование на възрастните;
- разработване на политика за подготовка на кадри (в т.ч. управленски – образователни мениджъри) за системата на образованието на възрастните;
- използване на възможностите на международните програми за подобряване на системата, дейностите и квалификацията на специалистите за сферата на образованието на възрастните;
- осигуряване на информираност на гражданите относно образователни дейности и проекти, отнасящи се до различни категории възрастни учащи (целеви групи);
- осигуряване на равен достъп до образователните услуги на всички възрастни, и по-конкретно – на хора в неравностойно положение.

Практиката в много страни по света показва, че там, където има добро законодателство и добра управленска структура, секторът на образованието на възрастните работи ефективно в интерес на икономиката, на обществото като цяло и на отделните хора в съответствие със съвременните концепции и стратегии за учене и развитие през целия живот и по отношение на всички сфери на живота.

БЕЛЕЖКИ

1. Съгласно Закона за професионално образование и обучение (Чл. 4.) системата на професионалното образование и обучение включва професионално ориентиране, професионално обучение и професионално образование. Съгласно Чл. 5:

(1) (Изм. – ДВ, бр. 103 от 2002 г.) „Професионалното ориентиране осигурява информирането, консултирането и съветването на ученици и на други лица относно избора на професия и кариерно развитие.

- (2) (Изм. – ДВ, бр. 103 от 2002 г.) Професионалното обучение осигурява придобиването на квалификация по професия или по част от професия, както и усъвършенстването ѝ. То включва:
 - 1). начално професионално обучение – придобиване на първоначална квалификация по професия или по част от професия;
 - 2). непрекъснато професионално обучение – усъвършенстване на придобитата квалификация по професия или по част от професия.
- (3) Професионалното образование осигурява усвояването на общообразователния минимум за средно образование и придобиването на квалификация по професия (Закон за професионалното образование и обучение, 1999 г.).
2. Съгласно чл. 12. на Закон за професионалното образование и обучение, 1999 (изм. и доп. 2005–2006), програмите, по които могат да се обучават лица, навършили 16 г., са:
 - 1). програми А с продължителност до 1 г. за лица със завършен най-малко начален етап на основното образование или успешно завършен курс за ограмотяване по реда на Закона за насърчаване на заетостта;
 - 2). програми Б с продължителност 1 г. за лица със завършен клас от средното образование или със завършено средно образование;
 - 3). програми В с продължителност 4 г. за лица със завършено основно образование;
 - 4). програми Г с продължителност до 2 г. за лица със завършено средно образование;
 - 5). програми Д и Е с продължителност, определена с конкретната документация за професионално обучение (Закон за професионалното образование и обучение, 1999).

ЛИТЕРАТУРА

- Божилова, В. (2011). *Придобиване и валидиране на компетентности при възрастните.*
- Вечерно и задочно обучение. Проблеми, насоки, опит* (1980), С., МНП.
- Гюрова, В. (2011). *Андрогогията в шест въпроса.* Габрово, Екс-Прес.
- Закон за висшето образование (1995, посл. изм. 2011) – portal.uni-sofia.bg/docs/rules/zakon-VO.pdf – 13.5. 2012.
- Закон за интеграция на хората с увреждания* (2004), ДВ, бр. 81 от 17.09.2004 (изм. и доп)
- Закон за народната просвета* (1999, изменения – 2010) – www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left.../zkn_prosveta.pdf – 12.5. 2010.
- Закон за насърчаване на заетостта* (2001), ДВ, бр. 112 от 29.12.2001 г (изм и доп).
- Закон за признаване на професионалните квалификации* (2010) – <http://>

- dogovorite.com/2010/12/19/%D0%B7%D0%B0%... – 12.5. 2011.
- Закон за професионалното образование и обучение* (1999) – ДВ, бр. 68 от 30.07.1999 г. (изменения и допълнения от 2000–2006 г.) – 10.5.2012 http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/law/zkn_prof_obucenieEU.pdf
- Конституция на Република България* (1992). Бургас, БСУ.
- Петров, П. и М. Атанасова (1999). *Образованието и обучението на възрастните. Актуални проблеми*. С., Вета Словена – ЖГ.
- Сборникъ на действащите закони, наредби и правилници по Министерството на народното просвещение* (1936) (състав. Н. Тодоровъ и Л. Димитровъ), С., МНП.
- Сборник от закони, правилници и наредби на дирекцията на народното просвещение в Източна Румелия от 1879 до края на 1883 г.* (1884), Пловдив, Областна печатница.
- Сборник от нормативни документи с анотации за развитие на просветните заведения на НРБ в периода 1944–1983* (1984) (състав. И. Константинова). С., Народна просвета.
- Сборник нормативни документи за професионална подготовка на работниците* (1973) С., МТСТГ.
- Чакърров, Н. (1948), *История на българското образование до Възраждането* (лекции). С., СУ „Климент Охридски“.

ADULT EDUCATION IN BULGARIA

Abstract. This paper shows the historic steps in the appearance and development of adult education throughout the Bulgarian territories. It also underlines the possibilities for learning available to the Bulgarians in different historic periods and in present time.

Prof. Viara Gyurva, PhD

✉ Sofia University „St. Kl. Ohridski“
Faculty of Education
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504, Sofia, Bulgaria
E-mail: viaragyurova@abv.bg